

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران (از صفویه تا پس از پیروزی انقلاب اسلامی)

مؤلف:

دکتر رمضان محمدی

این اثر به عنوان کتاب درسی درس تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران برای رشته امور فرهنگی تدوین شده است.

سرشناسه	: محمدی، رمضان، ۱۳۴۰ -
عنوان و نام پدیدآور	: تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران (از صفویه تا پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران) // مولف رمضان محمدی.
مشخصات نشر	: تهران: مبنای خرد، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	: ۴۰۴ ص.
شابک	: ۷۴۰۰۰ ریال: ۳-۰۳-۵۹۳۹-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: واژه نامه -- کتابنامه: ص. ۳۹۷ - ۴۰۸.
موضوع	: ایران -- تاریخ -- صفویان -- انقلاب اسلامی، ۱۳۵۷
موضوع	: ایران - سیاست - اقتصاد - حکومت -- اوضاع اجتماعی
رده بندی کنگره	: ۱۲۸۹ ۲۳ م/۱۱۶۸DSR
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۰۶۳۴۲۲

نام کتاب:	تاریخ تحولات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی ایران (از صفویه تا پیروزی انقلاب اسلامی)
مؤلف:	دکتر رمضان محمدی
ناشر:	انتشارات مبنای خرد
تایپ و صفحه آرایی:	انتشارات مبنای خرد
طراح جلد:	سید حسین حسینی
لیتوگرافی، چاپ و صحافی:	ندای دانش
نوبت چاپ:	اول - ۱۳۸۹
تیراژ:	۱۰۰۰
قیمت:	۷۴۰۰۰ ریال

شابک: ۳-۰۳-۵۹۳۹-۶۰۰-۹۷۸
ISBN: 978 - 600 - 5939 - 03 - 3

آدرس: تهران - خیابان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - نبش خیابان شهید وحید نظری - پلاک ۱۰۴
تلفن: ۶۶۴۹۲۱۳۳
نمابر: ۶۶۴۸۰۶۶۶
www.mabna.blogfa.com

فهرست مطالب

۱۱.....	مقدمه ناشر.....
۱۳.....	مقدمه مؤلف.....
۱۹.....	فصل اول: دودمان صفویه قبل از شاه اسماعیل.....
۲۷.....	فصل دوم: تحولات سیاسی ایران از آغاز تا پایان حکومت صفوی.....
۲۷.....	شاه اسماعیل اول.....
۳۱.....	طهماسب اول.....
۳۴.....	شورش‌های دوره حکومت شاه طهماسب.....
۳۵.....	شاه اسماعیل دوم.....
۳۶.....	سلطنت شاه محمد خداپنده.....
۳۹.....	شاه عباس اول اوج قدرت صفویان.....
۴۵.....	دوران سلطنت شاه صفی.....
۴۸.....	شاه عباس دوم.....
۴۹.....	شاه سلیمان صفوی.....
۵۲.....	شاه سلطان حسین.....
۵۷.....	حکومت محمود و اشرف افغان در ایران.....
۶۱.....	فصل سوم: سازمان اداری و تشکیلات صفویان.....
۶۲.....	امرای دولتیخانه.....
۶۷.....	تقسیمات کشوری.....
۶۷.....	الف: سرحدات ارضی.....
۶۸.....	ب: مقامات کشوری و حکمرانان مناطق.....
۶۹.....	تشکیلات نظامی و اصطلاحات آن.....

فصل چهارم: ساختار اجتماعی ایران در عهد صفوی	۷۳
شورش‌های داخلی در دوره صفویه	۷۷
فصل پنجم: ساختار اقتصادی صفویه	۸۱
الف: کشاورزی و زمین‌داری	۸۱
ب: تجارت در دوره صفوی	۸۵
فصل ششم: روابط سیاسی و اقتصادی ایران با کشورهای دیگر در دوره	
صفویان	۸۹
روابط ایران با اسپانیا و پرتغال	۹۰
روابط ایران و انگلیس	۹۲
روابط سیاسی ایران و هلند	۹۴
روابط ایران و فرانسه	۹۵
روابط ایران و روسیه	۹۷
روابط ایران و آلمان	۹۹
روابط ایران و لهستان	۱۰۰
روابط ایران و عثمانی	۱۰۱
فصل هفتم: اوضاع فرهنگی و هنری در عصر صفوی	۱۰۵
نظم و نثر فارسی	۱۰۵
فلسفه و کلام در دوره صفوی	۱۱۰
درخشش هنر در دوره صفوی	۱۱۳
نقاشی و مینیاتورسازی	۱۱۶
خوشنویسی	۱۱۸
منسوجات و قالیبافی	۱۱۸
فلزکاری	۱۲۰
فصل هشتم: اوضاع سیاسی ایران در دوره افشاریه و زندیه	۱۲۳
ظهور نادر	۱۲۶
لشکر کشی نادر به هندوستان	۱۳۰
جنگ‌های ایرانی و عثمانی	۱۳۷

۱۴۰	پایان کار نادر
۱۴۱	جانشینان نادر شاه
۱۴۱	علی شاه
۱۴۴	زندیه
۱۴۵	کریم خان زند (۱۱۶۳-۱۱۹۳)
۱۴۸	جنگ کریم خان با آزادخان افغان
۱۵۰	شکست محمد حسن خان قاجار
۱۵۱	فتح بصره
۱۵۲	سرکوب شورش میر مهنا
۱۵۳	دوره دوم حکومت کریم خان زند
۱۵۴	مرگ کریم خان
۱۵۵	جانشینان کریم خان
۱۵۵	زکی خان (۱۷۷۹/۱۱۹۳)
۱۵۶	ابوالفتح خان (۱۷۷۹/۱۱۹۳)
۱۵۷	صادق خان (۱۷۷۹-۱۷۸۲/۱۱۹۳-۱۱۹۶)
۱۵۸	علیمرادخان
۱۶۰	حکومت جعفر خان
۱۶۱	سید مرادخان
۱۶۱	لطفعلی خان زند
۱۶۵	فصل نهم: اوضاع اجتماعی ایران در دوره افشاریه و زندیه
۱۶۵	اوضاع عمومی
۱۶۹	امور فرهنگی
۱۷۳	فصل دهم: سازمان کشوری و حکومتی دوره افشاریه و زندیه
۱۷۴	ارکان دولت
۱۷۶	مناصب مذهبی
۱۷۷	تقسیمات کشوری
۱۷۹	سازمان نظامی

۱۸۰	 مناصب نظامی
۱۸۱	 سیاست مذهبی
۱۸۳	 فصل یازدهم: اوضاع اقتصادی ایران در عصر افشاریه و زندیه
۱۸۳	 زمین‌داری و مالیات‌ها
۱۸۸	 تجارت و روابط خارجی
۱۹۷	 فصل دوازدهم: اوضاع سیاسی ایران در دوره قاجاریه
۱۹۷	 آقا محمدخان مؤسس سلسله قاجاریه
۲۰۰	 فتحعلی‌شاه (۱۲۵۰-۱۲۱۲ ه. ق.)
۲۰۵	 محمد شاه (۱۲۶۴-۱۲۵۰ ه. ق.)
۲۰۸	 ناصرالدین شاه قاجار (۱۳۱۳-۱۲۶۴ ه. ق.)
۲۱۲	 تلاش‌های اصلاح‌گرایان در دوره ناصری
۲۱۶	 کشته شدن ناصرالدین شاه
۲۱۷	 اقدامات انجام گرفته در دوره ناصرالدین شاه
۲۱۸	 سلطنت مظفرالدین شاه
۲۲۰	 اصلاح نظام سیاسی، نهضت مشروطیت
۲۲۱	 شکل‌گیری قیام مردم
۲۲۵	 سلطنت محمدعلی شاه
۲۲۸	 مشروطه و دستاوردهای آن
۲۳۱	 احمد شاه (۱۳۴۳-۱۳۲۷ ق/ ۱۹۲۵-۱۹۰۹ م.)
۲۳۴	 کودتای ۱۲۹۹ ه. ش.
۲۳۹	 فصل سیزدهم: تحولات اجتماعی ایران در دوره قاجار
۲۴۲	 طبقات و سلسله مراتب اجتماعی در عصر قاجار
۲۴۳	 طبقات حاکمه
۲۴۴	 الف) اشرافیت سیاسی - نظامی
۲۴۵	 اشراف دیوانی و اداری
۲۴۶	 اشرافیت مذهبی
۲۴۷	 اداره ایالات

۲۴۸.....	اقشار غیر حاکم (طبقه محکوم)
۲۴۹.....	روستائیان
۲۵۰.....	بخش شهری
۲۵۲.....	جمعیت ایران در دوره قاجاریه
۲۵۳.....	قضا در دوره قاجاریه
۲۵۵.....	سازمان نظامی قاجاریه
۲۵۶.....	توپخانه
۲۵۷.....	نیروی دریایی
۲۵۹.....	فصل چهاردهم: اوضاع فرهنگی ایران در دوره قاجار
۲۵۹.....	علوم، ادبیات و هنر
۲۶۰.....	آموزش و پرورش و مدارس در شهرها
۲۶۲.....	دارالفنون
۲۶۲.....	انتشار مطبوعات
۲۶۳.....	علوم اجتماعی
۲۶۵.....	ادبیات (نظم و نثر)
۲۶۵.....	الف: شعر
۲۶۹.....	ب: نثر
۲۷۰.....	طنزنویسی
۲۷۳.....	فصل پانزدهم: انجمن‌ها و احزاب در عصر قاجار
۲۷۳.....	انجمن‌های مخفی
۲۷۴.....	انجمن مخفی
۲۷۵.....	انجمن ملی
۲۷۵.....	فرقه اجتماعیون عامیون
۲۷۶.....	کمیته انقلاب
۲۷۶.....	انجمن‌های سیاسی ۱۳۲۹-۱۳۲۳ش/۱۹۱۱-۱۹۰۹م
۲۷۸.....	تشکیل مجلس دوم و پیدایش احزاب سیاسی
۲۷۸.....	۱. حزب اجتماعیون- عامیون (سوسیال دمکرات)

۲۸۱	اتفاق و ترقی
۲۸۲	ترقی خواهان لیبرال
۲۸۳	فصل شانزدهم: مناسبات خارجی ایران در عصر قاجار
۲۸۳	روابط ایران و روسیه
۲۸۵	روابط ایران و انگلیس
۲۸۸	روابط ایران و عثمانی
۲۸۹	روابط ایران و فرانسه
۲۹۱	روابط ایران و آلمان
۲۹۳	روابط ایران با سایر دول
۲۹۵	فصل هفدهم: اوضاع اقتصادی ایران در دوره قاجار
۲۹۶	کشاورزی
۲۹۷	نظام ارضی در دوره قاجار
۲۹۹	صنایع
۳۰۲	تجارت
۳۰۵	نقش پول در اقتصاد قاجاریه
۳۰۷	فصل هجدهم: تحولات سیاسی ایران در عصر پهلوی
۳۰۷	اوضاع عمومی ایران مقارن ظهور رضاخان
۳۰۹	سلطنت رضاشاه
۳۱۵	نفت و قرارداد ۱۳۱۲ش/۱۹۳۳م
۳۱۷	سیاست خارجی رضا شاه
۳۲۱	برآوردی عمومی از حکومت رضا شاه
۳۲۲	اشغال ایران در جنگ جهانی دوم توسط متفقین و پیامدهای آن
۳۲۴	فعالیت احزاب سیاسی پس از سقوط دیکتاتوری رضا شاه
۳۲۷	سلطنت محمدرضا شاه پهلوی
۳۲۹	حزب دمکرات آذربایجان و کردستان
۳۳۲	نهضت جنوب
۳۳۳	نهضت ملی شدن صنعت نفت

قیام ۳۰ تیر ۱۳۳۱ش.....	۳۳۹
کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ش.....	۳۴۱
اوضاع ایران پس از کودتا.....	۳۴۷
نخست وزیری علی امینی و برنامه اصلاحات ارضی.....	۳۴۹
دولت اسدالله علم و طرح شش ماده‌ای انقلاب سفید.....	۳۵۱
قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲.....	۳۵۲
ایران در آستانه انقلاب.....	۳۵۵
استعفای جمشید آموزگار و نخست وزیری شریف امامی.....	۳۵۸
فصل نوزدهم: تحلیل بر ساختار سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران در عصر پهلوی	
سیستم تک حزبی.....	۳۶۳
نظام سیاسی سلطنتی و اقتدار شاه.....	۳۶۳
سیستم تک حزبی.....	۳۶۵
ساواک.....	۳۶۷
ارتش.....	۳۶۷
ماهیت فرهنگی حکومت پهلوی.....	۳۶۸
روابط خارجی ایران در دوره پهلوی.....	۳۷۱
اقتصاد سیاسی ایران در عصر پهلوی.....	۳۷۸
فصل بیستم: تحولات ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ش	
.....	۳۸۵
حمله نظامی آمریکا به ایران.....	۳۸۹
بازسازی اقتصادی.....	۳۹۰
فهرست منابع.....	۳۹۵

مقدمه ناشر

به نام آن که جان را فکرت آموخت

با سپاس فراوان به درگاه خداوند متعال که توفیق عنایت کرد تا با همکاری دانشگاه جامع علمی- کاربردی، مراکز آموزش علمی- کاربردی و اساتید محترم این دانشگاه، در راه تدوین، تألیف و چاپ کتاب‌های درسی این دانشگاه گام برداریم.

انتشارات مبنای خرد با هماهنگی دانشگاه جامع علمی- کاربردی از سال ۱۳۸۷ شروع به تولید کتاب‌های درسی مورد نیاز این دانشگاه کرده و در این راه می‌کوشد با استفاده از تجربیات ارزشمند اساتید محترم به هدف‌های زیر دست یابد:

۱- کتاب‌های درسی تولید شده با سرفصل‌های این دانشگاه مطابقت کامل داشته و از

نظر محتوایی مورد تأیید قرار گرفته باشد.

۲- از کیفیت فنی مناسب برخوردار باشد.

۳- از فناوری‌های نوین استفاده شود.

۴- در تولید محتوا، فرهنگ و تمدن اسلامی- ایرانی مدنظر قرار بگیرد.

۵- تا حد امکان ارزان باشد تا خرید آن‌ها برای دانشجویان سهل شود.

۶- به سهولت در اختیار دانشجویان قرار بگیرد.

از آنجا که ماهیت تألیف و نشر کتاب به گونه‌ای است که علی‌رغم همه دقت‌ها و وسواس‌های به کار رفته، ممکن است لغزش‌هایی نیز به چشم آید، لذا از کلیه استادان محترم و دانشجویان گرامی تقاضا می‌شود این لغزش‌ها را با ما در میان بگذارند تا در چاپ‌های بعدی کتاب لحاظ شود.

انتشارات مبنای خرد

مقدمه مؤلف

این کتاب تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ایران را از تشکیل دولت صفوی (۹۰۷ هـ ق) تا سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ش را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار داده است. یکی از ویژگی‌های مجموعه‌ی حاضر اختصار و در عین حال جامعیت آن است، چرا که بررسی حوادث نزدیک به پنج قرن تاریخ ایران از زوایای گوناگون کاری دشوار است مخصوصاً اینکه دوره مزبور یکی از شتابناک‌ترین و حادثه‌سازترین دوره‌های تاریخی این کشور است.

تشکیل دولت صفویه در ایران در قالب یک حکومت شیعه اثنی عشری یکی از طولانی‌ترین و مهم‌ترین فصول تاریخ ایران اسلامی است؛ به‌طوری که پیروان این مذهب پس از نه قرن مبارزه برای دستیابی به قدرت سرانجام با پایمردی شاه اسماعیل صفوی به این هدف نهایی دست یافتند، در این دوره ایران به جهت دارا بودن یک نظام اداری پیچیده و گسترده از یک سو و داشتن یک نظام اقتصادی نیرومند در اوج قدرت آن در دوره سلطنت شاه عباس اول از سوی دیگر، مقام اول اقتدار سیاسی نظامی آسیا را احراز کرد، نیز به دلیل داشتن قدرت نظامی و مرکزیت سیاسی قدرتمند در کانون توجه کشورهای اروپایی به عنوان تنها هم‌اورد دولت عثمانی که اروپا را به بیم و هراس انداخته بود قرار گرفت. سرانجام این دولت نیرومند به دلیل بحران‌های هم‌زمان و به هم مرتبط اقتصادی، سیاسی، نظامی و ایدئولوژیکی با حمله ارتش کوچک و مهاجم افغان در ۱۱ محرم ۱۱۳۵ هـ ق سقوط کرد و ایران به مدت هفت سال زیر سلطه افغان‌ها درآمد. این سرزمین که مهد امنیت و آرامش در طی دو قرن پیش از آن بود و در نوعی ثبات و استحکام مطمئن به سر می‌برد، دگرباره در چرخه مصائب گرفتار آمد تا اینکه از بخت خوش ایران یکی از نوابغ نظامی این سرزمین به‌نام نادر شاه افشار قدم در صحنه سیاسی- نظامی ایران گذاشت و پس از یک دهه بار دیگر به مساعی و دلیری وی ثبات و امنیت کوتاه مدتی در مرزها و داخل ایران سایه افکند. ولی جنگ‌های بی‌پایان دوره افشار باز هم موجب عسرت فراگیر مردم ایران شد و باعث تهی دستی و فقر قاطبه مردم ایران گشت. در بخش روابط خارجی نیز دوره افشاریه شاهد کشمکش با همسایگان بود که در اکثر آن‌ها نادر موفق بود و توانست از حدود و ثغور

ایران در مقابل تهاجم همسایگان دفاع کند. دوره حکومت کریم‌خان زند نیز روی هم رفته قرین آرامش و امنیت بود و جامعه ایران توانست نفسی تازه کند. کریم‌خان لقب «وکیل‌الرعا» برگزید و خود را شاه خواند و با کفایت نسبی خود عدالت را در سطح کشور اجرا کرد. با مرگ کریم‌خان جنگ‌های داخلی در دهه ۱۱۳۰ ه.ش بار دیگر مردم ایران را دچار مشکل کرد. نه نادرشاه و نه کریم‌خان اقدام به نهادینه کردن قدرت و تشکیل دیوان سالاری کار آمد نکردند؛ به همین علت نیز حکومت آن‌ها بعد از مرگشان زود از هم پاشید. با مرگ کریم‌خان جانشینان وی تا سر حد مرگ با هم جنگیدند و به‌دست خود زمینه سقوط حکومت زند را فراهم کردند. آقا محمدخان پسر محمد حسن خان قاجار، که پس از مرگ کریم‌خان از شیراز فرار کرده و در صفحات شمالی کشور مشغول جمع‌آوری نیرو بود مترصد فرصت بود که حکومت ایران را قبضه کند و چنین موقعیتی نیز به دلیل اختلاف در خاندان زند به‌دست آمد. زمانی که لطفعلی‌خان زند به دلیل خیانت بعضی از فرماندهان خود من جمله حاج ابراهیم کلانتر حاکم شیراز از خان قاجار شکست خورد و به کرمان فرار کرد در آنجا گرفتار آقا محمدخان شد و به‌دستور وی به قتل رسید و بدین ترتیب حکومت قاجارها بر ایران شروع شد (۱۷۵ ه.ش). آقا محمدخان پس از به‌دست گیری حکومت برای اولین بار تهران را به‌عنوان پایتخت برگزید و در همان‌جا نیز تاج‌گذاری کرد ولی به فاصله کمی در خرداد سال ۱۱۷۶ ه.ش به‌دست دو تن از مخالفان خود به قتل رسید و برادرزاده‌اش فتحعلی شاه به جای وی نشست و تا سال ۱۲۱۳ ه.ش بر ایران حکومت کرد. در دوره حکومت بالنسبه طولانی وی حاکمیت قاجار تثبیت شد ولی ضعف روز افزون قاجاریه در برابر دولت‌های اروپایی و سلاح‌ها و اقتصاد قدرتمندشان به بحران مالی و بحران مشروعیت در داخل کشور زد. سرمایه‌داری از خارج و زیر پوشش دو رقیب قدرتمند روسیه و بریتانیا وارد شد و اقتصاد ورشکسته قاجار را تحت سلطه درآورد. اصلاح ساختار اداری و اقتصادی که قائم مقام و امیرکبیر شروع کرده بودند با کارشکنی متنفذین منفعت طلب داخلی و ایادی خارجی آن نیمه تمام ماند. از سوی دیگر نا کار آمدی سیاست خارجی باعث عدم توازن قدرت اقتصادی و سیاسی ایران با دول دیگر شد. این عوامل در نهایت باعث نارضایتی و اعتراض مردم شد و سرانجام در قالب انقلاب مشروطیت تجلی یافت. چون انقلاب مشروطیت در ثنوری و عمل به نتیجه دلخواه نرسید. سرانجام مغلوب دیکتاتوری شد و مدتی بعد جز خاطره‌ای از آن باقی نماند. بر اثر جابه‌جایی سریع دسته‌بندی‌ها و فشار و دخالت خارجی، بی‌ثباتی سیاسی و اجتماعی گریبانگیر جامعه ایران شد و زمینه پیروزی کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ ه.ش را به رهبری سید ضیاءالدین و رضاخان فراهم نمود، گرچه

نباید تأثیرات سوء جنگ جهانی اول را در این قضیه فراموش کرد. دوره ما بین جنگ جهانی اول تا کودتای ۱۲۹۹ش شاهد کشمکش فزاینده دولت، جنبش‌های داخلی و قدرت‌های بیگانه بود. در گیلان جنبش جنگل به رهبری میرزا کوچک‌خان، در آذربایجان شیخ محمد خیابانی و در خراسان کلنل محمد تقی‌خان پسیان و شیخ خزعل در محمره و شورش‌های متعددی دیگر در همین راستا بود. عامل خنثی کننده این جنبش‌های اجتماعی نه دولت ایران بلکه حکومت انگلستان بود. بعد از کودتای ۱۲۹۹ش و شکست و استعفای سید ضیاءالدین، رضاخان درصدد دستیابی به مقام نخست وزیری برآمد و سرانجام نیز احمد شاه در سوم آبان ماه ۱۳۰۲ش فرمان نخست وزیری وی را صادر کرد. متعاقب آن در سال ۱۳۰۴ش وی با تقدیم ماده واحده‌ای مبنی بر خلع سلسله قاجار و واگذاری نیابت سلطنت به رضاخان کاملاً قدرت را به دست گرفت. رضا شاه در طول حکومت خود دست به اقداماتی نظیر کشف حجاب، ایجاد ارتش نوین، اسکان عشایر، و احداث راه آهن و غیره زد. در جنگ جهانی دوم در سال ۱۳۱۸ش رضا شاه جانب هیتلر را گرفت، در نتیجه هنگامی که جنگ با شکست آلمان پایان یافت، متفقین او را از حکومت برکنار و فرزندش محمدرضا پهلوی را جایگزین وی کردند. دوره نخست حکومت محمدرضا پهلوی شاهد اوج گیری مبارزه مردم ایران و دولت انگلستان بر سر امتیاز نفت بود که در نهایت موجب ملی شدن صنعت نفت در زمان نخست وزیری دکتر محمد مصدق شد و این بزرگ‌ترین پیروزی مردم ایران در مقابل استعمار انگلستان بود. در ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ش با دخالت دولت‌های انگلستان و آمریکا و عوامل خود فروخته داخلی طی کودتایی به فرماندهی ارتشبد زاهدی دولت ملی مصدق سقوط کرد و محمدرضا پهلوی بار دیگر بر اریکه قدرت ایران تکیه زد و دولت‌های بیگانه به غارت نفتی ایران ادامه دادند. در ۲۵ بهمن ۱۳۴۵ش قانون اصلاحات ارضی در دوره نخست وزیری دکتر علی امینی به مورد اجرا گذاشته شد. در سال ۱۳۴۱ش نیز لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی توسط هیأت دولت تصویب شد که طی آن امام خمینی با آن مخالفت کرد. در پانزده خرداد ۱۳۴۲ش تظاهرات بزرگی بر علیه حکومت شاه صورت گرفت که رژیم آن را سرکوب کرد و طی آن تعداد زیادی به شهادت رسیدند. این تظاهرات در اعتراض به دستگیری امام خمینی صورت گرفت. از آن به بعد روز به روز مخالفت با رژیم شاه بیشتر شد تا اینکه سرانجام منجر به پیروزی انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ش به رهبری امام خمینی شد. پس از پیروزی انقلاب مهندس مهدی بازرگان به عنوان رئیس دولت موقت انتخاب شد. از حوادث مهم پس از پیروزی انقلاب اسلامی، حمله رژیم صدام به ایران در سی و یکم شهریور ۱۳۵۹ش و اشغال بخش‌هایی از جنوب و غرب ایران بود ولی پیروزی ارتش ایران

در عملیات فتح‌المبین و بیت‌المقدس و آزادسازی نواحی اشغالی ارتش عراق را زمین‌گیر کرد و در نهایت نیز طرفین با پذیرش قطعنامه ۵۹۸ سازمان ملل به جنگ هشت ساله پایان دادند. مجموعه حاضر در بیست فصل به بررسی اوضاع سیاسی، اقتصادی و اجتماعی دوره مذکور پرداخته است. در فصل یکم به بررسی دودمان صفویه قبل از به قدرت رسیدن صفویه پرداخته است. طریقت صفوی از زمان شیخ صفی الدین اردبیلی و روند تکاملی آن تا تبدیل شدن آن به یک نهضت سیاسی و مذهبی که در نهایت منجر به تشکیل دولت صفوی توسط شاه اسماعیل شد در این فصل مورد بحث قرار گرفته است. در فصل دوم تحولات سیاسی ایران از آغاز تا پایان حکومت صفوی مورد بحث قرار گرفته است. این فصل نحوه حکومت و توالی شاهان صفوی و شیوه مملکت داری آن‌ها را به‌طور مختصر مورد ارزیابی قرار داده است. فصل سوم سازمان و ساختار و تشیلات اداری صفویان را بررسی کرده است. فصل چهارم به ساختار اجتماعی و وضعیت زندگی مردم شهری و روستایی در دوره صفوی پرداخته است. فصل پنجم ساختار اقتصادی صفویه مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. فصل ششم به روابط سیاسی، و اقتصادی ایران با کشورهای دیگر از جمله روابط با عثمانی، اسپانیا، پرتغال، انگلستان و روسیه و فرانسه و ... اشاره می‌کند. فصل هفتم اوضاع فرهنگی و هنری دوره صفویه از قبیل تحولات در نظم و نثر، شعر و هنرمندان و انواع هنرها را مورد بحث قرار داده است. فصل هشتم می‌پردازد به اوضاع سیاسی ایران در دوره افشاریه و زندیه، نحوه به قدرت رسیدن نادرشاه افشار، وضعیت جانشینان نادر، به قدرت رسیدن کریم‌خان زند و نبرد جانشینی بعد از آن مورد بحث قرار گرفته است. در فصل نهم اوضاع اجتماعی ایران در دوره افشاریه و زندیه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در فصل دهم، سازمان کشوری و حکومتی دوره افشاریه و زندیه مورد بررسی قرار گرفته و سلسله مراتب حکومتی و مناصب اداری، نظامی و وظایف هر یک از آن‌ها از جمله مباحث این فصل است. فصل یازدهم اوضاع اقتصادی، وضعیت کشاورزی و تجارت ایران و عوامل تأثیرگذار در کاهش توان اقتصادی ایران در مقایسه با دوره صفوی را مورد بررسی قرار داده است. فصل دوازدهم در مورد اوضاع سیاسی ایران در دوره قاجاریه صحبت کرده است. این فصل نحوه به قدرت رسیدن آقا محمدخان و حکومت شاهان قاجار و در نهایت نحوه سقوط دولت قاجار را مورد بحث قرار داده است. در فصل سیزدهم تحولات اجتماعی ایران بررسی شده است. طبقات اجتماعی، اداره ایالات، طبقات حاکم و غیر حاکم، تحولات اجتماعی ایران و اوضاع روستائیان و شهرنشینان از مسائل مهم این فصل است. در فصل چهاردهم اوضاع فرهنگی ایران در عصر قاجار از قبیل وضعیت علوم و ادبیات، آموزش و پرورش، مطبوعات و

علوم اجتماعی و ادبیات مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. فصل پانزدهم نگاهی دارد به انجمن‌ها و احزاب همانند انجمن‌های مخفی، فراموشخانه، انجمن‌های علمی، انجمن‌های سیاسی و فعالیت احزاب در مجلس دوم. در فصل شانزدهم نیز مناسبات خارجی ایران در عصر قاجار بررسی شده است، اهم موضوعات این فصل بررسی روابط ایران و روسیه، روابط ایران و انگلیس و روابط ایران و فرانسه و آلمان و عثمانی می‌باشد. فصل هفدهم اوضاع اقتصادی ایران دوره قاجار را مورد مطالعه قرار داده است. اوضاع کشاورزی ایران، نظام ارضی، تجارت و نقش پول در اقتصاد دوره قاجار از مسائل مهم این فصل است. فصل هجدهم نیز تحولات سیاسی ایران در عصر پهلوی را بررسی می‌کند. اهم موضوعات این فصل نیز بررسی اوضاع عمومی ایران مقارن ظهور رضاخان، سلطنت رضا شاه، سیاست خارجی رضا شاه، اوضاع ایران در جنگ جهانی دوم، احزاب سیاسی پس از سقوط حکومت رضا شاه، سلطنت محمد رضا پهلوی، نهضت ملی شدن صنعت، کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ش می‌باشد. فصل نوزدهم تحلیلی دارد بر ساختار سیاسی و اجتماعی ایران در دوره پهلوی، محورهای مهم این فصل بررسی نظام سیاسی و اقتدار شاه، سیستم تک حزبی، ارتش، ماهیت فرهنگی حکومت پهلوی و روابط خارجی ایران در دوره پهلوی می‌باشد. فصل بیستم اقتصاد سیاسی ایران در عصر پهلوی و فصل بیست و یکم نیز تحولات ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ش را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. این تألیف بنا به درخواست و پیشنهاد کمیته پژوهش و تألیف کتب درسی دانشگاه جامع علمی-کاربردی برای تدریس در درس تاریخ تحولات اجتماعی ایران از صفویه تا پس از پیروزی انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ش در رشته امور فرهنگی تدوین شده است. بی‌شک مجموعه حاضر نارسایی‌ها و نواقصی دارد که با پیشنهادات صاحب نظران و اساتید قابل رفع خواهد بود.

در خاتمه از همکاری آقایان رجبی و حسین سلطانی سپاسگزاری می‌کنم.

رمضان محمدی

۱۳۹۰